

Luka Tidić

Savičentska 6, HR-52100 Pula

lukatidic@hotmail.com

Problematika hrvatskoga školstva u Istri na stranicama *Naše sloge* (1870. – 1880.)

Prethodno priopćenje | Preliminary communication

UDK 371(497.5-3 Istra):070><1870/1880<

Primljeno: 23. X. 2011.

Izvadak

Članak se bavi pitanjem hrvatskoga školstva u Istri u razdoblju od 1870. do 1880. godine, promatranim kroz stranice hrvatskoga lista *Naša sloga*. Prati se prvo desetljeće izlaženja lista i analizira njegovo pisanje u kontekstu političkih sukoba na nacionalnoj razini nastalih kao posljedica širenja ideja hrvatskog narodnog preporoda te talijanskoga preporodnog, kao i iredentističkog, pokreta. Autor istražuje probleme zakonskoga uređenja školstva, ulogu Dinka Vitezića i njegova djelovanja u Carevinskom vijeću vezanoga uz obrazovni sustav te općenito infrastrukturni problem škola te položaj učitelja i učenika.

Sintesi

L'articolo tratta l'argomento dell'educazione croata in Istria nel periodo dal 1870 al 1880, osservato mediante le pagine della rivista croata *Naša sloga*. Viene seguito il primo decennio della pubblicazione della rivista ed analizzato quanto riportato riguardo i conflitti politici a livello nazionale in conseguenza alla diffusione delle idee del Rinascimento popolare croato e del movimento rinascimentale ed irredentista italiano. L'autore prende in esame i problemi del regolamento legale sull'istruzione, il ruolo di Dinko Vitezić e del suo operato nell'ambito del Consiglio imperiale legato al sistema istruttivo e in generale il problema dell'infrastruttura delle scuole e la posizione degli insegnanti e degli alunni.

Ključne riječi: iredentizam, narodni preporod, Carevinsko vijeće, Dinko Vitezić, *Naša sloga*, interpelacija, nastavni jezik, Ministarstvo bogoštovlja i nastave, Istarski pokrajinski sabor

Parole chiave: irredentismo, rinascimento popolare, Consiglio imperiale, Dinko Vitezić, *Naša sloga*, interpellanza, lingua d'insegnamento, Ministero del culto e dell'istruzione, Dieta provinciale istriana

Uvodne napomene

U Istarskoj markgrofoviji, koja je obuhvaćala prostor širi od istarskoga poluotoka, tijekom druge polovice 19. i početkom 20. st. na unutarnjem su političkom i društvenom planu djelovali talijanski iredentizam te hrvatski i slovenski narodni preporod, a u znatno manjem dijelu i njemačkoaustrijski nacionalni interesi. Nacionalno političko pitanje okupiralo je cijelo to razdoblje i sve njegove društvene strukture.¹ U prvoj polovici 19. stoljeća, nakon ponovne uspostave austrijske vlasti u Istri i Primorju, na vidjelo je izišlo buđenje nacionalnih osjećaja, pri čemu su istarski Hrvati i većim dijelom Slovenci bili bez škola i političkih vođa iz vlastitih redova. Za razliku od ostatka Hrvatske i većine europskih država, gdje je nositelj buđenja nacionalnih osjećaja i cjelokupnoga nacionalnog pokreta bilo građanstvo, u Istri su od početka nacionalnoga buđenja pa sve do 80-ih godina devetnaestoga stoljeća nositelji bili svećenici jer još uvijek nije bilo hrvatskoga građanskog staleža političke orijentacije, osim djelomično u Kaštvu i Vrbniku na Krku.² Istra je s Kvarnerskim otocima od početka 20-ih godina 19. st. bila jedna administrativna cjelina sa sjedištem u Pazinu, a od početka 60-ih godina u Poreču. Imala je status markgrofovije (pokrajine unutar Austrijskoga primorja) s posebnim saborom (Istarski pokrajinski sabor) i vladom (Pokrajinski odbor).³

Hrvatska i slovenska nacionalna svijest počela se širiti prema sredini stoljeća u Istru iz tri pravca: Zagreba, Trsta i Gorice, što je uznemirilo istar-

1 Mirjana Gross se još početkom 1980-ih godina počela koristiti pojmom integracije u razmatranjima neravnopravnoga tjeka oblikovanja hrvatske nacije u pojedinim regijama s različitim društvenim strukturama i ekonomskim, političkim, upravnim i kulturnim uvjetima. U novije vrijeme pojmom se integracije u istom kontekstu koristi i Nevio Šetić u svojim djelima vezanima za problematiku istarskoga poluotoka u 19. i 20. stoljeću. Naravno, Mirjana Gross je odmah zamijetila i suprotan proces koji se neminovno odigravao u istom razdoblju, a radilo se o procesu dezintegracije. Mirjana Gross, "O integraciji hrvatske nacije", u: Mirjana Gross (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, Zagreb 1981., 175-176; Nevio Šetić, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama – Naša Sloga 1870. - 1915.* (dalje: *O povezanosti Istre*), Zagreb 2005., 37-40, 42-46.

2 Matko Laginja i cijela njegova generacija u pravom su smislu riječi bili predstavnici hrvatske građanske klase u nastajanju koja je prema kraju 19. st. jačala, ali nikad se u potpunosti nije uspjela razviti u klasu jer je talijanskom okupacijom 1918. i potom priključenjem Istre Kraljevini Italiji prekinut njezin prirodni društvenopovijesni razvoj. Gross, "O integraciji hrvatske nacije", 182; Nevio Šetić, "O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri – skice za buduća istraživanja", *Društvena istraživanja*, 6-7, 1993., 585-599; Petar Strčić, "O političkom aspektu djelatnosti Mate Bastiana od 40-ih do 80-ih godina 19. stoljeća" (dalje: "O političkom aspektu djelatnosti Mate Bastiana"), *Zbornik Ivan Matetić Ronjgov*, 2, 1993., 76; isti, "O nekim nacionalno-političkim pitanjima hrvatske Istre u XIX. i XX. stoljeću" (dalje: "O nekim nacionalno-političkim pitanjima"), *Acta Histriae*, 1, 1993., 117, 121-123; isti, "Hrvatski narodni preporoditelj i ban dr. Matko Laginja", *Zbornik društva za povjesnicu Klana*, 1, 1995., 31; Šetić, *O povezanosti Istre*, 49-50.

3 Od početka 60-ih godina 19. st. istarsko je slavensko stanovništvo dobilo priliku preko svojih političkih predstavnika u Istarskom saboru boriti se za jednakopravan položaj jezika u službenoj uporabi. Ova je borba ujedno bila i središnji motiv istarske narodnoprporodne borbe druge faze. Strčić, "O političkom aspektu djelatnosti Mate Bastiana", 76-77; Nevio Šetić, *Istra između tradicionalnog i modernog*, Pazin 1997., 36; isti, *Iz istarskog novovjekovlja*, Labin 1999., 129-131; isti, *O povezanosti Istre*, 40-41, 57-58.

ske Talijane.⁴ Društveni, gospodarski i kulturni uvjeti u kojima se razvijao hrvatski narodni preporod u Istri i na kvarnerskim otocima bili su daleko složeniji nego u drugim hrvatskim zemljama. Između ostaloga i zato što težak gospodarski položaj Hrvata i Slovenaca nije omogućavao slanje djece na daljnje školovanje. S druge strane, Talijani su bili u puno boljoj situaciji. U gospodarskom smislu bili su napredniji, rukovodili su trgovinom te imali snažan kapital, vlastite novine⁵ i održavali kontakte sa susjednim talijanskim područjima, a držali su i većinu službeničkih mjesta.⁶

Na ovom su području Hrvati i Slovenci kao velika većina predstavljali seljački stalež, dok je nadmoć nad njima imao vodeći sloj talijanskoga stanovništva koji je u potpunosti bio nositelj ekonomske moći, ali i apsolutne političke prevage. Ova je vladajuća struktura od 1848./1849. počela voditi oportunističku politiku prema Austriji, istovremeno se ne odričući svojih iredentističkih uvjerenja i nastojanja. Na ovakvu se političko-društvenu situaciju nadovezala pojava kapitalizma u svjetskim razmjerima što je dodatno omogućilo i ubrzalo denacionalizaciju i sprečavanje modernoga kulturno-prosvjetnoga razvoja hrvatskoga stanovništva. Malobrojni pripadnici hrvatske inteligencije dolazili su iz redova hrvatskoga svećenstva i bili jedini nositelji i organizatori. Tek se od 1870-ih situacija, prvenstveno u materijalnom pogledu, promijenila na bolje, što je omogućilo pojavu prvoga naraštaja intelektualaca sa svjetovnom naobrazbom.⁷

4 S Trstom su u početku dolazili u vezu naročito svećenici iz srednje i sjeveroistočne Istre, jer je ondje bilo njihovo središte biskupije. Ondašnji biskupi Slovenci, narodno osviješteni, djelovali su već i samim primjerom na svoje slovenske svećenike u nacionalnom pogledu. Kako se za nove ideje najlakše oduševljavala mladež, to je gorička bogoslovija najviše pomogla da su istarski Hrvati dobivali svoje mlade svećenike koji su bili nacionalno osviješteni i oduševljeni za Gajev ilirski pokret. Hrvatsko svećenstvo se uglavnom školovalo u slovenskom sjemeništu Gorici, a već su tada bili nacionalno osviješteni. Usto su se pojedinci koji su za to imali mogućnosti, uglavnom svećenici, školovali u tadašnjoj Hrvatskoj. Jaroslav Šidak i dr., *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914.*, Zagreb 1968., 112; Dragovan Šepić, "O procesu integracije hrvatske nacije u Istri", *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, 253-254, 256-262; Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knj. 1, Pazin 1991., 182-183; Strčić, "O političkom aspektu djelatnosti Mate Bastiana", 77; Šetić, *Istra između tradicionalnog i modernog*, 32.

5 Istarski su Talijani imali nekoliko vrsta novina, ali najznačajnije su bile *L'Osservatore triestino* koje su izlazile od 3. kolovoza 1784. do 2. prosinca 1933. najprije kao tjednik, zatim kao polutjednik, a od 4. travnja 1842. kao dnevnik. Miroslav Bertoša – Robert Matijašić (ur.), *Istarska enciklopedija*, Zagreb 2005., 342.

6 Milanović, isto, 181-185; Mirjana Strčić – Petar Strčić, *Hrvatski istarski trolist*, Rijeka 1996., 9; Šetić, *O povezanosti Istre*, 59-63.

7 Pod talijanskim se iredentizmom podrazumijeva pokret koji je u život organizirano krenuo 1860-ih u doba aktivne borbe za ujedinjenje Kraljevine Italije i ostalih zemalja koje su smatrane talijanskima. U Istri je talijanski iredentizam imao korijene u prvobitnim, relativno romantičarskim i manje-više idealističkim rodoljubnim zanosima s tanašnim osloncem na talijanski Risorgimento. Petar Strčić, "Počeci iredentizma u Istri u 19. st.", *Nastava povijesti*, 3-4, 1991., 141; isti, "Iredentizam dr. Francesca Vidulichica (1819-1889.)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 24, 1991., 109; isti, "O nekim nacionalno-političkim pitanjima", 118-121; isti, "Hrvatski narodni preporoditelj i ban dr. Matko Laginja", 9-11; Šetić, *Istra između tradicionalnog i modernog*, 30-31.

Austrijska je uprava ponovnom uspostavom vlasti morala školstvo iznova organizirati i podizati. Talijanski su gradići tada imali prednost, dok su hrvatska sela do 1847. imala školu uglavnom ondje gdje je postojalo sjedište dekanata. Dugi je niz godina nastavni jezik u školama bio njemački, a potom su austrijske vlasti odlučile početi uvoditi u škole talijanski, slovenski i hrvatski jezik.⁸

O školstvu u Istri među prvima je pisao Mijo Mirković,⁹ a tom su se temom potom bavili i Božo Jakovljević, Božo Milanović, Jakov Jelinčić, Ante Rubeša i Ante Cukrov. Potrebno je spomenuti i rad Mate Demarina,¹⁰ a od novijih povjesničara koji se bave istarskim školstvom najveći doprinos dao je Nevio Šetić knjigom *Staleška društva i časopisi hrvatskog učiteljstva u Istri 1891.-1914.* Josip Čiković je 1993. člankom "»Naša sloga« o školstvu Istre (1870-1879)" na četiri stranice dao prikaz problematike školstva prateći *Našu slogu* kao izvor podataka. Poslije je pod istim naslovom, ali u nešto obimnijem obliku, objavio rad u *Zborniku za povijest školstva i prosvjete*. Time je predstavio mnoge značajne probleme, ali i otvorio vrata k njihovu daljnjem istraživanju kako na stranicama raznih novina tako i na stranicama raznih dokumenata.¹¹

Cilj je ovoga članka prikazati problematiku hrvatskoga školstva u društveno-političkom, zakonskom i organizacijskom smislu. Prvenstvena je zamisao pomoću *Naše sloge* opisati hrvatski pogled na problematiku koja je svom silinom okupirala javno mnijenje između 1870. i 1880. u Istri. Za dobivanje potpunije slike treba, osim novina koje su u to vrijeme izlazile, proučiti i arhivsku građu te dosad objavljenu literaturu.

Usprkos ranijim pokušajima, do 1870. nisu postojale novine istarskih Hrvata i Slovenaca koje bi kontinuiranim izlaženjem zadovoljile naraslu potrebu za tekstovima na narodnom jeziku. Biskup Juraj Dobrila je s grupom ljudi, uviđajući tu prazninu i potrebu, započeo s pripremom i konačnim izdavanjem *Naše sloge* 1870. godine, s naznakom da je to poučni, gospodarski i politički list. U tim ranim, prvim pokušajima stvaranja novina za istarske Hrvate na hrvatskom jeziku značajnu je ulogu imao Matko Bastian. Napisao je brojne članke 70-ih i početkom 80-ih godina 19. st., od glavnih uvodnika

8 Milanović, isto, 84-92.

9 Mijo Mirković, "O sadržaju i smislu narodnog preporoda u Istri (1861-1914.)", *Jadranski zbornik*, 5, 1961., 5-35.

10 Mate Demarin, "O povijesnoj stazi hrvatskog školstva u Istri", *Pedagoški rad*, 9-10, 1968., 410-423.

11 Nevio Šetić, *Staleška društva i časopisi hrvatskog učiteljstva u Istri 1891.-1914.* (dalje: *Staleška društva i časopisi*), Zagreb 2010., 266; Josip Čiković, "»Naša sloga« o školstvu Istre (1870-1879)", *Zbornik za povijest školstva i prosvjete*, 24, 1991., 105-109; isti, "»Naša sloga« o školstvu Istre (1870-1879)" (dalje: "»Naša sloga« o školstvu Istre II"), *Zbornik Ivan Matetić Ronjgov*, 2, 1993., 93-98.

pa do članaka sa snažnim političkim nabojem. Iako nije izlazila s borbenim programom nego je bila blaga i kompromisna, veliku je pozornost posvećivala političko-gospodarskom, ali i društveno-kulturnom odgoju hrvatskoga stanovništva Istre, počevši od ustava, ostvarivanja prava preko državnih ustanova i njihova djelovanja do književnih i školskih vijesti.¹² Uz Antuna Karabaića čitavo je desetljeće obavljao ogroman posao oko uređivanja i izdavanja ovoga lista. Bastianu se može pripisati i zasluga što je velik dio prostora u novinama bio posvećen upravo školstvu. Koliko je to bilo značajno vidi se iz činjenice da do 1906. uopće nije bilo školskoga lista ili časopisa na hrvatskom ili slovenskom jeziku koji bi se bavio problematikom školstva. I zbog toga *Naša sloga* ima povijesnu važnost jer je svakodnevno pratila školsku problematiku.¹³ Izvještavala je o radu Carevinskoga vijeća i Istarskoga pokrajinskog sabora koji su često raspravljali o školstvu, donosili odluke, zakone, odredbe ili je iznošena obrazovna problematika. List donosi izvještaje iz pojedinih mjesta o radu škole, organizaciji, problemima koji nastaju na terenu i kako se oni rješavaju. Uz to, pratila je rad Carevinskoga vijeća, posebno Dinka Vitezića u njemu, te Ministarstva bogoštovlja i nastave, o čemu je donosila opširne članke.

Zakonsko uređenje školstva

Matku Bastianu su ponekad zamjerali što je velik prostor *Naše sloge* posvećivao istarskom školstvu (dok su istovremeno iz Dalmacije dolazile pohvale da se list rado bavi školom), ali nam zbog toga list danas pruža obilje podataka koji se odnose na Istru i cijelu pokrajinu, uključujući kvarnerske otoke Krk, Cres i Lošinj. Tako je *Naša sloga* u prvom desetljeću izlaženja razmjerno velik prostor posvetila zakonskom uređenju školstva. Među prvim člancima početkom 70-ih godina 19. st. izdvajaju se oni vezani uz donošenje Zakona o pohađanju škola u Istri 1870., koji je u osnovi prethodni Zakon iz 1869., uz nekoliko promijenjenih stavaka. Ovim je zakonom bečka vlada

12 Zahvaljujući upravo Matku Bastianu *Naša sloga* je u konačnici postala okupljalište hrvatskih preporodnih snaga Istre i medij kojim su se njihove ideje prenosile. Uvelike se razlikovala od drugih onodobnih preporodnih listova hrvatskih zemalja jer se izravno obraćala seljaku dok su se drugdje obraćali inteligenciji. *Naša sloga* je u prvom desetljeću izlaženja imala dvije faze razvoja: 1870. – 1874. uz utjecaj svećenstva te 1875. – 1879. pod utjecajem pravaške inteligencije. Mirjana Gross, "Značaj prvih deset godišta »Naše sloge« kao preporodnog lista", *Pazinski memorijal*, 2, 1970., 42; Mirjana Strčić, "Mate Bastian kao književnik", *Zbornik Ivan Matetić Ronjgov*, 2, 1993., 83–84; P. Strčić, "O političkom aspektu djelatnosti Mate Bastiana", 78–80; Šetić, *Iz istarskog novovjekovlja*, 131–132; Dragovan Šepić, *Hrvatski pokret u Istri u XIX. i na početku XX. stoljeća* (dalje: *Hrvatski pokret u Istri*), Račice 2004., 95; Šetić, *O povezanosti Istre*, 47–48, 63–64.

13 Ćiković, "»Naša sloga« o školstvu Istre II", 93–94.

uvela dvije nove obveze u školovanju djece. Prva se odredba odnosila na pohađanje škole od 6. do 12. godine života, a druga je obvezivala na primanje djece u školu samo početkom školske godine. Nakon završenih šest godina osnovnoga školstva djeca su bila obvezna pohađati još dvije godine produženoga obrazovanja (opetovnica).¹⁴ Prema ovom podatku, a i prema izvješću koje je donijela *Naša sloga*, stanje školstva nekoliko mjeseci nakon donošenja novoga Zakona o školstvu bilo je daleko od sređenoga. Iznesena je primjedba kako su škole, pogotovo hrvatske i slovenske, propadale i zatvarale se uslijed nedostatka novca, jer je upravljanje školama preneseno iz crkvenih u svjetovne ruke te su brigu o školama preuzimale općine.

Osim toga, vodila se višedesetljetna borba za uvođenje hrvatskoga ili slovenskoga jezika u javni život (u Istarski sabor, javne službe i školstvo). Međutim, vladajući sloj u Istri uspijevao je političko-gospodarski okrupnjavati općine te odnarođivati većinsko stanovništvo, pri čemu mu je pomagala laicizacija školstva od kraja 1860-ih godina. Nakon laicizacije školstva hrvatske općine koje su bile siromašnije nisu mogle plaćati učitelje pa su mnoga sela ostala bez škola.¹⁵ Takvoj je situaciji pogodio i Pokrajinski školski zakon za Istru koji je donio Istarski sabor 1870., čime se stanje hrvatskih i slovenskih škola pogoršalo.¹⁶ Školska reforma provedena 1869. dovela je u pitanje osnivanje osnovnoga i srednjega školstva koje je počelo ovisiti o općinama. Upravo su općine u to vrijeme bile uglavnom pod talijanskom upravom, čime se mnogo jače moglo utjecati na školsku nastavu te širenje talijanskoga jezika i kulture u Istri. Zato su tadašnji malobrojni politički, društveni, kulturni i vjerski hrvatski i slovenski prvaci bili protiv ove reforme.¹⁷

Sredinom 19. st. i nešto poslije sela su imala škole ondje gdje su bila sjedišta dekanata ili župnika, a to su bile trivijalne škole u kojima se učilo čitati, pisati i računati te se pohađao vjeronauk. Učitelji su obično bili "kape-

14 "Zakon o polazku pučkih školah u Istriji", *Naša sloga* (dalje: *NS*), god. I, br. 3 (1. VI. 1870.), 13; Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 32–33.

15 Nevio Šetić smatra da je jedan od važnih integrativnih čimbenika udio Katoličke crkve u očuvanju isticanja nacionalnoga identiteta, ali i ukupnoga razvoja hrvatskoga etničkog prostora do tada. Posebnu je ulogu imao na području Istre i kvarnarskih otoka jer su svećenici prvi prihvaćali ilirske i nacionalne ideje, ali ujedno bili i najsvesniji i najobrazovaniji društveni sloj na ovom prostoru. Tada su s radom prestale crkvene osnovne škole u kojima su polaznici poučavani na hrvatskom i slovenskom jeziku, a nove laičke škole na nacionalnom jeziku nisu otvarane. "Iz Istre", *NS*, II, 6 (16. III. 1871.), 22; Tone Peruško, "Borba za osnovno školstvo – borba za nacionalni opstanak", u: Jakša Ravlič (ur.), *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969., 424; *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914.*, 114; M. Strčić – P. Strčić, isto, 12; Šetić, *Istra između tradicionalnog i modernog*, 26, 37; isti, *O povezanosti Istre*, 39; Šepić, *Hrvatski pokret u Istri*, 63.

16 Demarin, isto, 410–414.

17 Šepić, *Hrvatski pokret u Istri*, 95.

lani učiteljji”, ponekad župnici, dok su dekani bili nadzornici. Općenito se školski sustav dijelio na “trivijalke”, “glavne škole”, “normalke” ili “uzorne škole” te “realke”.¹⁸ Prelaskom škola u svjetovne ruke neka su mjesta ostala bez škola, kao što je to bio slučaj u Bermu, te se nezakonito željelo upravljati školskom imovinom. Nakon što je školstvo prešlo u svjetovne ruke Beram više nije imao vlastitu školu koju su do tada vodili njegovi svećenici. Od tada je pazinska općina željela nezakonito školski inventar prenijeti u gologoričku školu, za što je i izdala odluku, ali došlo je do prigovora i prosvjeda s obrazloženjem kako bi se u budućnosti taj isti inventar opet mogao upotrebljavati u Bermu. Tom se prilikom situacija na nekoliko dana smirila, ali inzistiranjem pazinske općine opet se krenulo u realizaciju premještanja beramskoga školskog inventara. To je bio povod da se stanovništvo pobunilo te je na kraju situacija bila riješena uz pratnju policije i primjenu sile.¹⁹

Zbog neodrživosti stanja istarskoga školstva, prvenstveno u financijskom smislu, Istarski je sabor 1872. donio zakon prema kojem se povisuju plaće učiteljima, a njihovo je imenovanje, umjesto općina, trebao obavljati Sabor. Tim je zakonom bilo odlučeno da će općine i nadalje brinuti o školama, s tom razlikom što će prikupljeni novac slati u blagajnu Istarskoga sabora koji će financijski skrbiti o njima. Usto je izglasan i Zakon o osnivanju niže realne gimnazije u Malom Lošinjju.²⁰ Međutim, ti zakoni nisu stupili na snagu jer ih car nije potvrdio.²¹ Naime, kao i drugi, tako je i Istarski sabor imao zakonodavnu vlast, ali u okviru državnih zakona: izglasani su zakoni vrijedili samo ako ih je vladar potvrdio.²²

Osim Ministarstva bogoštovlja i nastave, koje je bilo krovna obrazovna ustanova, značajnu su ulogu imali i Istarski sabor te Pokrajinski školski odbor za Istru. Školski je odbor imao izvršnu vlast, a odlučivao je o otvaranju novih škola te postavljao i premještao učitelje, a njih je plaćao Pokrajinski odbor u Poreču. Sukladno tome osnovana su i kotarska, općinska te mjesna školska vijeća čiji je rad pratila *Naša sloga* i o tome izvještavala.²³

18 Mirjana Gross je u knjizi *Prema hrvatskome građanskom društvu* detaljno opisala školski sustav koji je bio na snazi od vladavine Marije Terezije pa sve do reforme školstva 1860-ih godina. Mirjana Gross, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb 1992., 97; Božo Jakovljević, “Prilozi za povijest škole u Grimaldi”, *Buzetski zbornik*, 18, 1993., 159.

19 “Iz Pazinščine”, *NS*, III, 3 (1. II. 1872.), 10.

20 “Porečki sabor”, *NS*, III, 23 (1. XII. 1872.), 91.

21 Milanović, isto, 255.

22 “Školski zakoni”, *NS*, IV, 13 (1. VI. 1873.), 52; Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 17.

23 Ćiković, “»Naša sloga« o školstvu Istre II”, 97; Božo Jakovljević, “Prilozi za povijest hrvatskih škola općine Lupoglavl”, *Buzetski zbornik*, 20, 1995., 141.

Naša sloga je 1870. donijela izvještaj iz središnje Istre o posjetu općinskoga školskog nadzornika, ali detalji nisu poznati. Iz novinskih redaka možemo pretpostaviti da je bilo nedostataka u radu, između ostaloga iščitava se da je škola bila talijanska. Ipak, djeca su kroz crkveni rad imala doticaj s hrvatskim jezikom, što nije odgovaralo školskom nadzorniku pa se molbom obratio svećeniku da djeca zapjevaju poneku pjesmu i na talijanskom jeziku.²⁴

U 1870-ima, s porastom broja obrazovanih Hrvata i Slovenaca, rastao je i njihov broj na značajnim školskim dužnostima. Krajem 1870. Antun Klodić bio je imenovan na mjesto pokrajinskoga nadzornika škola u Istri da bi nakon osam mjeseci bio premješten u Štajersku, gdje je postao članom tamošnjega školskoga odbora.²⁵ Godine 1874. bio je imenovan na dužnost c. i kr. nadzornika škola Trsta i Istre sa sjedištem u Trstu, a Anton Stimpel je preuzeo dužnost nadzornika srednjih škola u Istri.²⁶ Posebno je potrebno istaknuti imenovanje Vjekoslava Spinčića prvim hrvatskim učiteljem 1877. na C. i kr. koparskom učilištu²⁷ te 1878. Ivana Rabara na riječkim latinskim školama.²⁸ Imenovanje Franje Hefnera za ravnatelja pazinske gimnazije bilo je jedno od prvih poznatih koje je donijela *Naša sloga* na svojim stranicama.²⁹ Nekoliko mjeseci ranije dotadašnji je ravnatelj pazinske gimnazije Josip Maschka razriješen te dužnosti i premješten u Tirol za ravnatelja gimnazije u Roveretu.³⁰ Osim premještanja osoba s dužnosti na dužnost, događaju se i premještanja ustanova s jednoga na drugo područje. Tako je 1877. pripravnički učiteljski tečaj iz Kastva odlukom Istarskoga sabora bio premješten u Vrbnik na Krku.³¹

Već je 1872. došlo do otvaranja problema premještanja ustanova, kada se istarsko učilište, koje je bilo smješteno u Rovinju, premjestilo u Kopar. Prije otvaranja pripravničkoga učiteljskog tečaja u Kastvu postojala je namjera da se učiteljska škola iz Rovinja preseli u Kastav, ali konačna je odluka pala na Kopar.³² Čudna je bila odluka Ministarstva o preseljenju učilišta, tim više što je utemeljeno u Rovinju da bi se mladim učiteljima pružila

24 "Iz srednje Istre", *NS*, I, 10 (16. X. 1870.), 39-40.

25 "Rado smo čitali", *NS*, I, 13 (1. XII. 1870.), 53; "G. Anton Klodić", *NS*, II, 15 (1. VIII. 1871.), 63.

26 "G. Anton Klodić", *NS*, IV, 23 (1. XII. 1873.), 94.

27 "Vjekoslav Spinčić", *NS*, VIII, 18 (16. IX. 1877.), 72.

28 "Gosp. Ivan Rabar", *NS*, IX, 7 (1. IV. 1878.), 27.

29 "G. Franjo Hafner", *NS*, XI, 2 (16. I. 1880.), 8.

30 "Gosp. Josip Maschka", *NS*, X, 17 (1. IX. 1879.), 68.

31 "Pripravni učiteljski tečaj", *NS*, VIII, 21 (1. XI. 1877.), 83.

32 "Istarsko učiteljišće", *NS*, II, 10 (16. V. 1871.), 43; Čiković, "»Naša sloga« o školstvu Istre II", 95.

prilika vježbanja i u hrvatskom jeziku. Međutim, ni Rovinj ni Kopar kao takvi nisu odgovarali svojoj svrsi jer su u to vrijeme bili talijanski gradovi te u njima nisu postojale hrvatske škole. Prilikom donošenja ove odluke nisu se posavjetovali ni s Pokrajinskim odborom ni školskim namjesništvom koji bi preporučili da se nastavna četverorazredna škola pretvori u učilište. Prema talijanskoga vladajućega sloja koja se očitovala na gospodarskom, kulturnom i političkom polju omogućila je, između ostaloga, širenje talijanskoga jezika i preko talijanskih etničkih granica. Zbog toga se hrvatsko i slovensko školstvo teško tome odupiralo, a jedva se oporavilo od teškoga stanja nakon laicizacije školstva. Ipak, u prvoj polovici 1870-ih istarski Hrvati i Slovenci dobili su nekoliko novih osnovnih škola, dok su 1875. uspjeli izboriti uvođenje hrvatskoga i slovenskoga jezika u učiteljsku školu u Kopru, uz talijanski kao nastavni jezik.³³

U ovom je razdoblju svim političkim vođama bilo jasno da je pitanje nastavnoga jezika u školama od presudne važnosti jer je o tome ovisila narodna budućnost. Zato se na svim institucionalnim razinama – Carevinsko vijeće, Istarski sabor, školski odbori, novine – vodila žestoka borba.³⁴ Nakon čestih sukoba i pitanja u Carevinskom vijeću o korištenju jezika u školama, ministar Stremayer je odgovorio kako materinski jezik mora biti temeljem obrazovanja pojedinca i često je kao dokaz uziman članak 19. zakona iz 1867. godine. Sukob se unatoč tome nastavio, a ministar ga je razriješio odgovorom da je svako općinsko zastupništvo odgovorno za određivanje nastavnog jezika. Najveći dio problema ležao je u tome što je u općinskim zastupništvima bio velik dio zastupnika talijanske orijentacije ili je pao pod njezin utjecaj, pa samim time ne čudi ni situacija u školstvu i problemi oko nastavnoga jezika.³⁵

Iz nepoznatoga je razloga ministar školstva 1877. donio odluku kojom svi učenici koji nisu austrijski državljani nisu mogli pohađati školu u Austriji, a svi učitelji-stranci koji nisu mogli potvrditi austrijsko državljanstvo ne smiju predavati u školama, čak i ako su iz ugarskoga dijela države.³⁶ Nešto poslije, Ministarstvo nastave izdalo je izvješće o broju djece koja su bila

33 "Rovinjnsko učiteljsište", *NS*, III, 16 (16. VIII. 1872.), 64; Šepić, *Hrvatski pokret u Istri*, 65; Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 31.

34 Milanović, isto, 289-291.

35 "Iz Istre", *NS*, IV, 3 (1. II. 1873.), 10; "Odgovor G. Ministra Stremajera", *NS*, VI, 2 (16. I. 1875.), 6-7. U *Našoj slozi* su se prilikom pisanja prezimena ministra Stremajera koristili dvama oblicima: Stremayer i Stremajer. U tekstu rabimo oblik Stremayer.

36 "Ministar bogoštovlja", *NS*, VIII, 19 (1. X. 1877.), 76.

sposobna pohađati školu 1876. u Istri. Sveukupno je moglo pohađati školu 32 621 dijete: 17 304 dječaka (školu je pohađalo 8 241) i 15 317 djevojčica (školu je pohađalo 5 673).

Iako je Beč uredio školstvo zakonima iz 1867., 1868. i 1869., krajem 1870-ih i dalje ostaje problem brige o hrvatskim pučkim školama koja ni izbliza nije bila dovoljna. *Naša sloga* je osobitu pažnju posvetila osnivanju i razvoju hrvatskih pučkih škola u Istri. U razdoblju nakon 1869., kada je vlada odlučila škole staviti pod državnu upravu, istarsko je školstvo počelo proživljavati jedno od najtežih razdoblja. Istarski talijanski i protalijanski krug nasilno je otvarao škole i u predjelima gdje nisu živjeli Talijani, dok su nastojanja istarskih Hrvata nailazila na mnoge poteškoće.³⁷

Odgoy učitelja jedan je od najvećih i najmanje rješavanih problema; posljedica toga problema je osnivanje samo jednoga učilišta u Kopru i s hrvatskim odjelom. Na njemu je bilo vrlo malo istarskih učenika, a program je bio vrlo zahtjevan i dodatno zakompliciran zbog zakonske odredbe o učenju njemačkoga jezika te aktivnoga praćenja predavanja na tom jeziku. Osim toga, za cijelu je Istru postojala samo jedna pripravnicička škola, koja je osnovana 1874. u Kastvu. Razlog njezinu premještanju 1877. u Vrbnik bio je premalen broj učenika, a *Naša sloga* navodi i problem prezahtjevnoga programa. Obećana je i financijska pomoć svim dobrim polaznicima pripravnice kad krenu na koparsko učilište, što se malo ili gotovo nikako nije ispunjavalo. Što se tiče polaznica pripravnice, situacija je bila još teža jer su, uz navedene probleme, imale poteškoće s njemačkim i slovenskim nastavnim jezikom na Goričkom učilištu. Uz to, osim ženskih škola na Krku, u cijeloj Istri nije bilo za Hrvate kvalitetno organiziranih škola.³⁸

Tek je krajem 1878. došlo do značajne zakonske promjene u školovanju. Napokon je bilo dopušteno stanovnicima Istre i Dalmacije studiranje u Zagrebu. Bilo je dozvoljeno studiranje prava sve četiri godine te polaganje državnoga ispita. Učiteljski ispit za srednje školstvo nije bilo moguće obaviti, ali se moglo odslušati dvije godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Istarskim i dalmatinskim stanovnicima bilo je dopušteno dobivanje stipendije, ali su morali dobiti dozvolu Ministarstva. Međutim, ovdje nisu bile uključene učiteljske stipendije, iako se dotično Ministarstvo

37 Zakoni iz 1867., 1868. i 1869. uređivali su odnose i prava državljana, odnose škole prema Crkvi te načela nastave u pučkim školama. No, primjena Zakona iz 1869. godine razradit će se pokrajinskim školskim zakonima. Čiković, "»Naša sloga« o školstvu Istre II", 96; Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 26-30.

38 "Naše škole", *NS*, IX, 19 (1. X. 1878.), 73; "Naše škole", *NS*, IX, 20 (16. X. 1878.), 80.

brnilo kako je napravilo sve u granicama zakona da bi se pozitivno riješili svi zahtjevi.³⁹

Djelovanje Dinka Vitezića u Carevinskom vijeću

Zahvaljujući ustrajnom radu *Naše sloge* poznati su mnogi podaci o organizaciji i funkcioniranju Carevinskoga vijeća, kao i da su austrijski parlament i vlada bili podrobno upoznati sa stanjem i problemima istarskoga školstva. Osim toga vrijedni su prilozi koji govore o djelatnosti Dinka Vitezića kao istarskoga zastupnika u Carevinskom vijeću te o brojnim aktivnostima Istarskoga sabora i Pokrajinskoga školskog odbora za Istru. Iako je ovdje naglasak na djelovanju Dinka Vitezića u Carevinskom vijeću, potrebno je reći i nekoliko riječi o političkoj situaciji koja je vladala Istrom u to vrijeme. Razdoblje 1870. – 1880. doba je prve faze hrvatskoga narodnog preporoda u Istri, u kojoj su značajnu ulogu imali biskup Juraj Dobrila, Dinko Vitezić i *Naša sloga*. Biskup Dobrila je u obrani svih aspekata društveno-političkih prava istarskih Hrvata i Slovenaca u Istarskom saboru te na crkvenim dužnostima koje je obavljao imao vodeće mjesto. Samim time može ga se smatrati organizatorom i koordinatorom grupe ljudi koji su bili nositelji narodnoga preporoda prvih dekada njegovoga razvoja i egzistiranja. Zahvaljujući tom trolistu i njegovom požrtvovnom radu postupno se razvijala borbeno snaga istarskih Hrvata i Slovenaca koji su postajali sve neovisniji od talijanske političke i građanske strane i bili sve uvjereniji u potrebu vlastite političko-ekonomske i kulturne afirmacije. Njima se na prijelazu šezdesetih u sedamdesete godine 19. st. može pridodati i Franjo Ravnik, koji je neko vrijeme kao nastavnik službovao u Kastvu. Poslije je službovao i u Kopru, gdje se još jače povezao sa svojim nekadašnjim kastavskim učenicima, ali i s tršćanskim Hrvatima i Dobrilom u Poreču.⁴⁰

Iako su početne godine izlaženja *Naše sloge* protekle u miroljubivim nastojanjima hrvatskoga svećenstva prema talijanskom vladajućem sloju s apelima za miran i tolerantan suživot, u konačnici se uvidjelo da će trebati voditi puno agresivniju politiku i propagandu. Pogotovo od aktivnijega uključivanja u predizbornu kampanju za Carevinsko vijeće 1873., talijanska je strana krenula s negativnom propagandom protiv *Naše sloge*, koja

39 "Dalmatinci i Istrijanci hitite k hrvatskomu Sveučilištu", *NS*, IX, 23 (1. XII. 1878.), 89; "Hrvatskoj mladeži", *NS*, X, 19 (1. X. 1879.), 73-74; Šetić, *O povezanosti Istre*, 256-257.

40 Demarin, isto, 414-415; Ćiković, "»Naša sloga« o školstvu Istre II", 96-98; Petar Strčić, *Na velikoj prekretnici*, Pula 1989., 59.

je uključivala napade na novine kao panslavistički i protuaustrijski orijentirane s osobitim napadima na slavenstvo svećenstvo. Nakon toga je *Naša sloga* prestala s apeliranjem na Talijane i počela s napadima, posebno ističući kako istarski vladajući sloj novcem poreznih obveznika, a tu je uključeno i hrvatsko-slovensko seljaštvo, odgaja u talijanskim školama “narodne pijavice”. Nakon toga protuaustrijski je ton dobio dodatno na snazi, pogotovo u borbi za narodne škole. U člancima u kojima se 1874. pisalo protiv talijanske gimnazije u Pazinu, Talijani su optuživani da su koristili ustavnost prvenstveno u svoju korist.⁴¹ *Naša sloga* je s pravom postavila pitanje opravdanosti i pravne ispravnosti stanja odnosa u kojemu Talijani prikupljenim porezom održavaju jedino svoje škole. Kako je propaganda odmicala, tako je *Naša sloga* sve više napadala Talijane i prozivala ih “bezvjcima” osuđujući njihov duh vjerskoga odgoja u školama. Ni talijanska strana nije ostajala dužna pa je protivnike nazivala klerikalcima. Temeljni je problem ovoga sukoba bio u međusobnom nerazumijevanju. Naime, *Naša sloga* je smatrala zadaćom svećenstva brinuti materijalno, duhovno i naobrazbom o seljaštvu. List je zazirao od promjena, osim u ustavnosti, jer se smatralo da je društveno-politički razvoj pomagao samo Talijanima, dok svećenstvo nije htjelo izgubiti svoj status stečen kroz povijest.⁴²

Početkom osmoga desetljeća 19. st. na scenu je stupio Dinko Vitezić koji je bio jedan od prvih istarskih zastupnika u Carevinskom vijeću sa zauzimanjem aktivne političke uloge. Bio je zastupnik ovoga tijela od 1873. do 1891. godine. Zahvaljujući njegovu gorljivom radu doznaje se kako su parlament (Carevinsko vijeće) i Vlada, a posebno Ministarstvo bogoštovlja i nastave, bili upoznati sa stanjem istarskoga školstva i u kojoj su mjeri rješavani problemi. Upozoravao je na onodobno teško, gotovo porazno stanje hrvatskoga školstva, a nerijetko je zastupao i branio i slovensko školstvo u Istri. U čestim obraćanjima Carevinskom vijeću upoznao je predstavnički dom s djelovanjem carskih i općinskih ustanova iz čijih je ureda bio potpuno istisnut hrvatski ili slovenski jezik pred njemačkim ili talijanskim. Njegova je višegodišnja borba bila usmjerena i na proširivanje i jačanje istarskoga školstva na svim razinama, s naglaskom na hrvatsko-slovenski dio.⁴³ U veljači 1874. na jednom od zasjedanja Carevinskog vijeća postavio je pita-

41 Borba oko gimnazije u Pazinu nastavila se i u Istarskom saboru, gdje se umjesto talijanske gimnazije inzistiralo na hrvatskoj. Šepić, “O procesu integracije hrvatske nacije u Istri”, 260.

42 Gross, “Značaj prvih deset godišta »Naše sloge« kao preporodnog lista”, 46-47.

43 Čiković, “»Naša sloga« o školstvu Istre II”, 96-97.

nja ministru bogoštovlja i nastave o problemu prelaska učenika u škole iz jednoga u drugi dio Carstva, o uvođenju materinskoga jezika u škole te o otvaranju srednjih škola, gimnazija i učilišta na materinskom jeziku.⁴⁴

Iako su u Carevinskom vijeću bile česte žustre rasprave uz odbijanja raznovrsnih važnih prijedloga, u travnju 1874. došlo je do značajne odluke. Na Vitezićevu preporuku, Carevinsko je vijeće odlučilo dodijeliti istarskim školama iznos od 8 000 forinti.⁴⁵ U srpnju iste godine Carevinsko vijeće donijelo je još jednu važnu financijsku odluku, kojom se dodijelilo 200 000 forinti za obrtničke škole. Odlučilo se podignuti oko 110 obrtničkih škola raznih usmjerenja, ali još se nije odlučilo u kojim će to mjestima biti.⁴⁶ Prema sredini 1870-ih Carevinsko je vijeće bilo sve odlučnije u financijskoj potpori istarskoga školstva. Tako je u rujnu 1874. odlučilo stipendije dodijeliti siromašnim istarskim učenicima, u iznosu od 1 200 forinti godišnje, koji su polazili državnu pazinsku gimnaziju.⁴⁷ Značajnu financijsku potporu izdvojilo je i 1876. kandidatima koparskoga učilišta, dodjeljujući im 1 200 forinti državnih stipendija.⁴⁸ Očito je uvidjelo potrebu da dodatno iz svojega proračuna izdvaja novac u razne svrhe na obrazovnom području. Koliko je Ministarstvo bilo inertno, može se zaključiti na osnovi čestih interpelacija i pitanja koja je Vitezić slao i postavljao u Carevinskom vijeću. Tim više što niti 1877. nije odgovorilo na interpelaciju staru tri godine u kojoj se pita o priznanju svjedodžbe s hrvatske gimnazije u Rijeci te o uvođenju slovenskoga jezika u istarske škole u područjima u kojima su Slovenci bili u većini.⁴⁹

Nakon opetovanoga inzistiranja na dobivanju odgovora na interpelaciju, tijekom 1877. došlo je do žestoke rasprave u Carevinskom vijeću o navedenim pitanjima.⁵⁰ Može se zaključiti kako, uz poslovičnu inertnost u rješavanju problematike, Ministarstvo nije ni željelo mijenjati na duže vri-

44 "Poslanik D. dr. Vitezić", *NS*, V, 4 (16. II. 1874.), 16.

45 "Podpora istarskim pučkim školam", *NS*, V, 8 (16. IV. 1874.), 32.

46 "Carevinsko vijeće", *NS*, V, 13 (1. VII. 1874.), 46.

47 "Već kada tada", *NS*, V, 17 (1. IX. 1874.), 66.

48 "C. k. vlada", *NS*, VII, 7 (1. IV. 1876.), 28.

49 "Govor Dra. Vitezića", *NS*, VIII, 1 (1. I. 1877.), 1-2. Vitezić je iznio, s današnjega gledišta, pomalo čudan problem u Carevinskom vijeću. Problem je bio vezan za župni ured u Žminju koji je dopisom iz siječnja 1873. postavio pitanje školskom savjetništvu u Pazinu o zakonskoj regulativi sklapanja braka učitelja bez dopuštenja poglavara. Iz članka nije vidljivo je li riječ o crkvenim ili svjetovnim poglavarima. Iskoristio je priliku te postavio pitanje i o službenom jeziku u uredima. Nevio Šetić je istaknuo još jedan problem, vezan za zagrebačko sveučilište. Naime, svjedodžbe stečene na tom sveučilištu također se nisu priznavale u Istri i Dalmaciji. "Upit Dr. Dinka Vitezića", *NS*, V, 11 (1. VII. 1874.), 41; Šetić, *O povezanosti Istre, 255-256*.

50 "Odgovor", *NS*, VIII, 4 (16. II. 1877.), 13-14.

jeme situaciju u školstvu. Ipak je nakon višekratnoga inzistiranja ministar odgovorio na Vitezićevu interpelaciju objašnjavajući kako se svjedodžbi s gimnazije u Rijeci ne može priznati valjanost zbog zakona koji to priječi (a odnosi se na priznavanje svjedodžbi izdanih u ugarskom dijelu Monarhije). Na pitanje o uvođenju materinskoga jezika u škole odgovorilo se tvrdnjom o zadovoljavajućem stanju jezika, dok je za srednje škole postojao manjak učitelja i knjiga, a od otvaranja gimnazije ili učilišta na hrvatskom jeziku odustalo se zbog financijske (ne)isplativosti.⁵¹ Postoji niz nelogičnosti vezanih za odgovor na interpelaciju: dug period od slanja do odgovora, nedostatak srednjih škola na hrvatskom i slovenskom jeziku, organizacija pučkih škola na hrvatskom ili slovenskom jeziku je bila upitna, pitanje određivanja nastavnoga jezika u pučkim školama, navodni nedostatak učitelja za srednje škole, navodni nedostatak knjiga, konstantno odgađanje otvaranja gimnazije na hrvatskom jeziku zbog financijskih razloga. Slična je situacija bila sa ženskim učilištima, s tom razlikom što se djevojke sa stipendijama moglo poslati na obrazovanje u Zagreb, a ništa manja nelogičnost nije bila ni s pripravničkim tečajem u Kastvu.⁵²

Na jednoj od sjednica Carevinskoga vijeća 1879. Vitezić je održao govor o statističkom djelu o pučkim školama koje je izdano 1876. godine. Komentirao je nevjerodostojnost podataka o broju djece spremne za školu.⁵³ Upustio se i u žustru raspravu o zakonskoj mogućnosti korištenja njemačkim i talijanskim jezicima u školstvu. Na svakoj sjednici Carevinskoga vijeća na kojoj se raspravljalo o školstvu Vitezić je opetovano navodio već poznate probleme školstva u Istri.⁵⁴ Kako je problematika koju je iznio bila podosta opširna, poslao je Memorijal Carevinskom vijeću u kojem je izložio prijedloge: njemačku gimnaziju u Pazinu trebalo bi pohrvatiti te osnovati barem jednu realnu školu na hrvatskom jeziku; nautička škola u Malom Lošinjju trebala bi imati nastavu na hrvatskom jeziku, a nedostatak knjiga riješiti knjigama iz bakarske škole; obnoviti ili izgraditi učilište u Koprnu, a glavne predmete učiti na materinskom jeziku; žensko učilište u Gorici imalo je jednake probleme pa se to predlaže i za njega; na kraju predlaže zakonsku usustavljenost i uvođenje hrvatskoga jezika u nastavu.⁵⁵

51 "Odgovor ministra Stremayera", *NS*, VIII, 5 (1. III. 1877.), 17-18.

52 "Odgovor ministra Stremayera", *NS*, VIII, 6 (16. III. 1877.), 21-22.

53 "Iz Istre", *NS*, X, 16 (16. VIII. 1879.), 63; Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 31.

54 "Govor Dra. Vitezića", *NS*, X, 9 (1. V. 1879.), 33-34; "Govor Dra. Vitezića", *NS*, XI, 9 (1. V. 1880.), 33-34.

55 "Memorial", *NS*, XI, 12 (16. VI. 1880.), 43-44.

Problem škola, učitelja i učenika

U prijašnjem razdoblju, kojime se ne bavi ovaj tekst, Istra se susretala s problemima maloga broja obrazovanih ljudi i nedostatkom srednjih škola na hrvatskom i slovenskom jeziku, dok su srednju i visoku naobrazbu stjecala djeca uglavnom iz imućnijih talijanskih i talijaniziranih obitelji. Postojala je njemačka gimnazija u Pazinu s nižim razredima te talijanska gimnazija u Kopru s prekidom u radu od 1842. do 1848. godine. Ovim se problemima mora pridodati i učenje hrvatskoga i slovenskog jezika samo u nekim osnovnim crkvenim školama koje su bile rijetke, slabo opremljene i s vrlo malim brojem učenika. Austrijska je vlada forsirala uvođenje njemačkoga jezika i u osnovne škole, što je umnogome otežavalo prosvjećivanje.⁵⁶

Prije 1870-ih situacija se ipak u jednom segmentu poboljšala. Početkom 1840-ih, u vrijeme tršćanskoga grofa Stadiona germanizatorski se kurs napustio te postupno uvodio materinski jezik stanovništva. Međutim, jedan od glavnih problema koji se protezao sve od doba Marije Terezije pa do kraja 1870-ih je vrlo slabo pohađanje škola, pogotovo u seoskim sredinama. Često su se navodili problemi prevelike udaljenosti škola, derutnost školskih zgrada ili premale prostorije u kojima se nastava održavala, zatim siromaštvo, premalen ili u rijetkim situacijama prevelik broj polaznika, nekvalificirani ili slabo kvalificirani učitelji, nametanje njemačkoga ili talijanskoga jezika kao službenoga jezika u školama te, kao jedan od glavnih problema, konfesionalno školstvo kao takvo.⁵⁷

Opća se situacija u istarskom školstvu tek od početka 1870-ih počela popravljati. Među glavnim problemima istarskoga školstva treba spomenuti nepoznavanje zakonskoga uređenja školstva i prava koja je posjedovalo stanovništvo te učenici i djelatnici.⁵⁸ Od 1860-ih, u sljedećih se 20-ak godina razvijala borba između talijanskoga iredentizma i hrvatsko-slovenskoga narodnog preporoda koja se, osim na političkom planu, osjećala i na području školstva.⁵⁹ Tako su se mnoge škole otvarale na talijanskom jeziku

56 Sukob talijanskoga i hrvatsko-slovenskoga sloja stanovništva, koji je nastao u 19. st., mora se promatrati kroz prizmu političkih, gospodarskih i kulturnih problema koji su nastajali u prijašnjim stoljećima i vrlo su važni za shvaćanje istarskoga životnog mozaika. Naime, od 16. st., kada se istarski etnički mozaik počeo slagati, kroz 17. i 18. st. stvoreni su svi potrebni elementi koji će se, pogotovo od sredine 19. st., pretvoriti u sukob tri naroda koji su pripadali dvjema dijametralno suprotnim nacionalnim opcijama na relativno malenom istarskom području. Miroslav Bertoša, *Etos i etnos zavičaja*, Pula-Rijeka 1985., 155-162.

57 Peruško, "Borba za osnovno školstvo – borba za nacionalni opstanak", 425-426; Šepić, "O procesu integracije hrvatske nacije u Istri", 253; Gross, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, 98-99; Bertoša, isto, 163-165; Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 25-26.

58 Ćiković, "»Naša sloga« o školstvu Istre II", 94-95.

59 "Iz Puljšćine", *NS*, V, 5 (1. III. 1874.), 18.

u predjelima gdje brojem dominiraju Talijani, ali i u dijelovima Istre gdje su prevladavali Hrvati i Slovenci. U ovom je razdoblju bio nesrazmjern broj otvorenih talijanskih škola u odnosu na hrvatske i slovenske.⁶⁰

Početnih godina izlaženja *Naša sloga* je posvetila velik prostor i taborima održanima na istarskom području. To je bio najbolji javni oblik, ujedno i manifestni, na kojima su slavenski narodi Istre raspravljali o političkim i gospodarskim pitanjima, a između ostaloga tražili su uvođenje slovenskoga ili hrvatskoga jezika u urede i škole. Jedan od prvih glasova za uvođenje hrvatskoga jezika u škole i urede podigao je Ernest Jelušić na prvom taboru istarskih Hrvata u Kastvu 1871. godine. Ovaj je tabor bio jedan od najmasovnijih jer se okupilo oko 10 000 ljudi na brdu sv. Mihovila gdje su nastupali narodnoprporodni prvaci Kastavštine Ernest Jelušić, Franjo Marotti i Marijan Derenčin.⁶¹ Jelušić je u govoru ocrtao stanje istarskoga pučkog školstva gdje se, osim u istočnoj Istri, podučavalo na talijanskom i njemačkom jeziku. Od ovoga znamenitoga događaja pa nadalje konstantno se isticala važnost člana 19. Ustavnoga zakona iz 1867. godine.⁶² Već se sljedeće godine zahuktala borba oko nastavnoga jezika, i to u središnjoj Istri, gdje su roditelji u jednoj školi protestirajući protiv talijanskoga nastavnog jezika prestali voditi djecu u školu. Nastao je sukob koji je eskalirao međusobnim optužbama, a zatim i sudskom parnicom u kojoj su roditelji izgubili borbu te su morali platiti kaznu. S time se roditelji nisu pomirili, pa su i dalje vodili borbu protiv talijanskog jezika u školi i pod prijetnjom ponovnih globi i kazni.⁶³ Česta obrazloženja zbog čega je u školama nastavni jezik talijanski pozivala su se na činjenicu da su sve službene ustanove djelovale na talijanskom jeziku jer hrvatski jezik "nije gospodski".⁶⁴ Dodatni problem, prema

60 Mirković, "O sadržaju i smislu narodnog preporoda u Istri (1861-1914.)", 5-35. Nevio Šetić smatra da je jedan od glavnih segmenata nacionalne integracije u Istri ostvarivanje prava na vlastiti jezik i njegovu uporabu te pravo na obrazovni sustav u duhu hrvatske tradicije i kulture. Šetić, *O povezanosti Istre*, 46-47.

61 Tabori su politički preporodni skupovi naroda na otvorenom kakvi su se održavali 1868. – 1871. u Sloveniji i Istri (tzv. razdoblje tabora) nakon uvođenja dualizma u Monarhiji. Pridonosili su nacionalnom osvješćivanju naroda te promicali narodnjačke političke ideje. To je bilo razdoblje masovnoga pokretanja nevladajućih slavenskih naroda u borbi za svoja prava, ali i protiv njemačkoaustrijskoga centralizma i germanizma. Međutim, vlasti nisu dopuštale na taborima pokretanje širih političkih pitanja pa je na Kastavskom taboru bilo zabranjeno govoriti o ujedinjenju južnih Slavena. *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914.*, 113; Petar Strčić, "Povijesno značenje prvog hrvatskog »tabora« u Istri (1871.)", *Zbornik Kastavštine*, 5, 1997., 26-29; Šepić, *Hrvatski pokret u Istri*, 56, 63; Šetić, *Istra između tradicionalnog i modernog*, 38; isti, *O povezanosti Istre*, 48, 64-66.

62 Godine 1870./1871. tabori su uzeli velikoga maha na području Slovenije i Istre pa je *Naša sloga* obimno pratila njihov rad. Godine 1870. pratila je tabore u Sežani i Kubeđu, dok je 1871. nekoliko brojeva posvetila taboru na brdu sv. Mihovila kod Kastva. Čiković, "»Naša sloga« o školstvu Istre II", 94; Božo Jakovljević, *Iz prošlosti hrvatskog školstva u Istri*, Račice 2006., 12-14.

63 "Iz srednje Istre", *NS*, III, 14 (16. VI. 1872.), 54.

64 "Hrvatskomu narodu po Istri i Otocih", *NS*, V, 1 (1. I. 1874.), 1-2.

pisanjima *Naše sloge*, bilo je uvođenje njemačkoga jezika u srednje i pučke škole, što nije odgovaralo Talijanima koji su pod svaku cijenu željeli zadržati svoj jezik u uredima i školama.⁶⁵

Zanimljivo je čitati u *Našoj slozi* iz 1878. reakcije nakon što je uveden Zakon o školstvu u Istri. Tada još nisu bili riješeni vitalni problemi važni za njegovo uspješno djelovanje, a jedan od temeljnih bila je odredba o općinskom (ne)upravljanju školama. Naime, čelnim je ljudima općina bilo dopušteno određivati nastavni jezik škole. U tom su razdoblju sustavno podlijegali mišljenju općinskog zastupništva ili pojedinih zastupnika koji su bili skloni Talijanima i u takvim okolnostima dopuštali uvođenje talijanskoga nastavnog jezika.⁶⁶ Ipak, prema kraju 1870-ih situacija se počela mijenjati te su bile sve češće odluke o uvođenju hrvatskoga jezika u škole, što dokazuje i podatak da se u Kanfanaru i Rovinjskom Selu uveo hrvatski jezik.⁶⁷ Jedan od rijetkih predmeta koji se u većini škola predavao na hrvatskom jeziku bio je vjeronauk, ali za njega je bila donesena odluka da se treba predavati i na talijanskom jeziku.⁶⁸ U srednjem i visokom školstvu situacija nije bila nimalo lakša, a usto su i troškovi školovanja bili viši, pa su često obitelji odustajale od daljnega školovanja djece.

Iako se razvoj školstva u Istri odvijao dosta sporo i otežano, ipak se prema sredini 1870-ih uočava osjetno poboljšanje vezano uz vrste škola koje se otvaraju. Prva je vijest otvaranje ženske škole u Baški na Krku krajem 1871. godine. Nakon godinu dana, uz intervenciju jednoga od kotarskih službenika, ipak se počelo s djelovanjem. Unatoč toj intervenciji, opće stanje školstva na Krku još uvijek nije bilo zadovoljavajuće zbog prevelikoga broja učenika, premaloga broja učitelja, slabe financijske situacije, nedostatka brige općina i nedostatka brige države.⁶⁹ *Naša sloga* je 1873. donijela značajnu vijest o utemeljenju istarske poljoprivredne škole koje je potvrdio i sam car. U Istarskom je saboru tom prilikom otvorena rasprava o tome da se u školi predaje na hrvatskom jeziku, u čiju se svrhu trebao osigurati jedan učitelj, ali talijanska saborska većina izborila je odluku o nastavnom jeziku u svoju korist.⁷⁰ Među postojeće vrste škola ubrajala se i

65 "Istarske škole i njemački jezik", *NS*, IV, 15 (1. VIII. 1873.), 59.

66 "Sa otočića Sv. Marka pri otoku Krku", *NS*, IX, 6 (16. III. 1878.), 22.

67 "Rovinjsko selo", *NS*, X, 3 (1. II. 1879.), 11.

68 "Istarske škole i nauk kršćanski", *NS*, II, 13 (1. VI. 1871.), 59.

69 "Iz Baške na Otoku Krku", *NS*, III, 4 (16. II. 1872.), 14.

70 "Nj. Velič. Car", *NS*, IV, 17 (1. IX. 1873.), 68; Čiković, "»Naša sloga« o školstvu Istre II", 95.

tzv. pripravnica; prva u Istri bila je ona otvorena u Kastvu 1874. godine.⁷¹ Razlog otvaranja pripravnica i učilišta bilo je vladino nastojanje u povećavanju broja učitelja s ispitom osposobljavanja. Uvjeti za otvaranje učilišta stekli su se kada se uvidjelo da se tečajevima ne mogu odgojiti sposobni učitelji. Unatoč djelovanju rovinjskoga učilišta, prvoga osnovanoga u Istri, još se uvijek 1873. osjećala nestašica učitelja. Navedeno učilište nije uspijevalo obrazovati dovoljan broj učitelja spremnih za rad, zbog čega je austrijska vlada raspisala natječaj za ispit na kojem je bilo dovoljno poznavati samo abecedu. Na taj su se natječaj prijavili ljudi raznih profila, položili ispit na koparskom učilištu te zauzeli važna učiteljska mjesta. Kako su učitelji imali niske plaće, često su morali obavljati još poneku službu. S vremenom se koparsko učilište razvijalo, pa je 1875. imalo tri odsjeka čiji je glavni jezik i dalje bio njemački, a hrvatski učenici nisu imali vježbaonicu pa su pohađali slovensku. Međutim, kako je Tone Peruško odlično primijetio, dok je borba za osnovno školstvo bila borba za omasovljenje baze nacionalnoga pokreta, borba za srednje škole značila je ujedno i borbu za nacionalne kadrove. Istarski su Hrvati relativno uspješno organizirali osnovno školstvo, ali na polju srednjega školstva imali su velikih problema jer je talijansko i njemačko školstvo toliko dominiralo da se po njima nisu mogli ni razlučiti etnički odnosi.⁷²

Što se tiče školskih praznika, *Naša sloga* nije donosila puno vijesti o tome. Jedna je od rijetkih vijesti bila ta da će veliki, tj. ljetni praznici za gimnazije i realke trajati od 16. srpnja do 15. rujna u većem dijelu Carstva, dok će u pokrajinama Goričkoj, Istri i Dalmaciji te gradu Roveredu trajati u kolovozu i rujnu.⁷³ *Naša sloga* je tek krajem 1870-ih, točnije 1877., donijela konkretnije vijesti o financijskoj konstrukciji školstva u Istri. Školski je odbor predlagao proračunsku svotu za 1878. u iznosu od 109 000 forinti, i to samo za pučke škole, jer su samo one spadale pod nadležnost Pokrajinskoga školskog odbora. Ipak, i ovdje se javljao problem na nacionalnoj osnovi. Iako se to, s obzirom na sastav stanovništva, ne bi očekivalo, u Istri je tada bilo 76 talijanskih, 46 hrvatskih i 26 mješovitih škola. Prema pisanju *Naše sloge*, problem se javio zbog toga što je većina navedene novčane svote neraz-

71 "U Kastvu", *NS*, V, 23 (1. XII. 1874.), 90-91.

72 Peruško, "Borba za osnovno školstvo – borba za nacionalni opstanak", 431-432; Jakovljević, *Iz prošlosti hrvatskog školstva u Istri*, 42-50; Ante Rubeša, "Povijesna staza istarskih učitelja", *Pedagoški rad*, 1-2, 1952., 26-31.

73 "Veliki školski praznici", *NS*, VI, 8 (16. IV. 1875.), 32. Pravilno je Rovereto, a grad se nalazi u Južnom Tirolu.

mjerno raspodijeljena.⁷⁴ Ipak, još se 1878. vidio nerazmjer u broju učitelja: 195 talijanskih, 37 hrvatskih i 18 slovenskih, dok je 1880. u Istri, prema izvještaju Pokrajinskoga školskog odbora, bila 61 talijanska te 87 hrvatskih i slovenskih škola. Među tih 87 pučkih škola bilo je 26 pomoćnih i 13 mješovitih pa se točan broj hrvatsko-slovenskih škola svodi na 48 u cijeloj Istri.⁷⁵

Kroz cijelo 19. st. postojala su samo dva liceja, u Trstu i Puli, koja su mogle pohadati djevojke. U Istri nije bilo niti jedne ženske učiteljske škole pa je djevojkama koje su se željele školovati za učiteljice, kao jedina ustanova u blizini, bilo dostupno Goričko učilište, koje je odlukom Pokrajinskoga školskog odbora primilo do daljnjega samo tri djevojke s istarskoga područja. Međutim, na njemu nisu mogle učiti na hrvatskom, nego na slovenskom jeziku. Tu je odredbu Odbor odaslao putem kotarskih školskih vijeća, čime se još više otežalo školovanje djece, u ovom slučaju ženskoga dijela populacije.⁷⁶ Iako je školske godine 1874./1875. bila ukinuta muška učiteljska škola, a umjesto nje otvorena već navedena ženska učiteljska škola, njezino je konačno puno djelovanje i organizacijsko uspostavljanje došlo tek u školskoj 1878./1879. godini.⁷⁷

Treba napomenuti i kako je među istarskim Hrvatima i Slovencima broj svećenika i pripadnika svjetovnih zanimanja u sferi visokoga školstva bio u opadanju. Točnije, sve je manji broj djece kretao u takva zanimanja, a i kad bi krenuli, najčešće su pohadali talijanske visoke škole. Takvoj situaciji, prema *Našoj slogi*, pridonosilo je i ponašanje Istarskoga sabora i Pokrajinskoga odbora.⁷⁸ Problem svećenstva je, također, bio složen problem u Istri jer je sekularizacija bila vidljiva na svakom koraku, a svećenstvo nije imalo više ulogu kakvu je imalo do Napoleonove vladavine. Međutim, u Istri je ono imalo ulogu kakvu je u drugim državama imalo građanstvo, a to je, između ostaloga, bilo nacionalno buđenje. Lančano su se počeli javljati problemi – svećenstvo koje je došlo u stariju životnu dob odlazilo je u mirovinu, a dječaka i mladih muškaraca koji su se odlučivali za taj poziv bilo je sve manje. U gradu je bilo sve manje interesa, a na selu je prevladavao problem novca i uzdržavanja jer je školovanje svećenstva bilo dugotrajno. Uz to se javljao i problem služenja vojnoga roka, koji je bio obavezan i za muškarce

74 "Naše školstvo", *NS*, VIII, 10 (16. V. 1877.), 37-38.

75 *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914.*, 114; Milanović, isto, 291-293, 296-297.

76 "Naše učiteljice", *NS*, XI, 8 (16. IV. 1880.), 50.

77 Jakovljević, *Iz prošlosti hrvatskog školstva u Istri*, 51-54; Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 31.

78 "Iz Istre", *NS*, II, 22 (16. XI. 1871.), 90.

koji su se odlučili za svećenički poziv. Ovdje treba pridodati i nisku godišnju plaću koja je bila čak niža od učiteljske, skoro i dvostruko.⁷⁹ Potrebno je spomenuti kako ni učitelji i učiteljski pripravnici nisu bili oslobođeni u potpunosti vojničke obveze, s tom razlikom što su morali za vrijeme praznika odlaziti na vojne vježbe.⁸⁰

U 1870-ima, prema svjedočanstvu *Naše sloge*, kompliciranu je financijsku problematiku školstva, barem donekle, uspijevalo umanjiti osnivanje 1874. Bratovštine hrvatskih ljudi u Istri, koja je imala zadaću financijski potpomagati školovanje mladih, a krugu djelatnika stipendija priključilo se i C. i kr. namjesništvo u Trstu,⁸¹ pri čemu se nije smjelo gledati na nacionalnu pripadnost, gdje učenik pohađa školu, osim da je Istranin te da se dobro ponaša. Dugo je prevladavalo mišljenje kako su stipendije bile namijenjene za bogatu djecu, a tek postupno to se mišljenje počelo mijenjati i prihvaćati kako su stipendije namijenjene za siromašnu djecu. Jedini je uvjet bio da se stipendija ne može dati za dvoje djece iz iste obitelji.⁸² Biskup Juraj Dobrila osnovao je 1875. stipendiju za učenike s područja Porečko-pulske biskupije, koja se imala početi dodjeljivati poslije njegove smrti.⁸³

Nakon burnih događaja 1848. učitelji su dobili pravo okupljanja i raspravljanja o poboljšanju rada te su tu mogućnost često koristili. Padom Bachova apsolutizma ta su okupljanja postala sumnjiva vladi pa je održavanje prepušteno Crkvi. Time se htjelo učiteljsko djelovanje staviti u određene okvire. Krajem 1860-ih doneseni su zakoni koji su imali značajan utjecaj u učiteljskom radu, a to su Zakon o društvima, Zakon o odnosu škole i Crkve te Zakon o osnovnim školama. Ti su zakoni, a pogotovo Zakon o osnovnim školama, pridonijeli unapređenju učiteljskoga rada i života.⁸⁴ Državni i pokra-

79 "Pod Učkom", *NS*, II, 19 (1. X. 1871.), 79.

80 "Za učitelje i učiteljske pripravnike", *NS*, V, 9 (1. V. 1874.), 36; "Vazmeni dar biskupa Dobrile", *NS*, IX, 8 (16. IV. 1878.), 29-30.

81 Iako su Čitalnica u Kastvu te Hrvatska čitaonica u Vrbniku bile od lokalnoga značaja, stvorile su preduvjete osnivanju treće značajne ustanove, prve u pokrajinskim razmjerima. Suvremenici događaja toga presudnoga kadra koji će postupno prekriti gotovo sva područja Istre. Zbog povijesnih okolnosti u kojima je nastalo, ovo je udruženje postalo prva značajna hrvatska institucija čije je djelovanje zahvatilo cijelo istarsko i kvarnerskootočno područje. Stjecajem okolnosti ova je organizacija postala i prva politička organizacija hrvatskoga naroda Istre i kvarnerskih otoka koja je utjecala, u cjelini i smišljeno, na stvaranje školovanoga kadra koji će postupno prekriti gotovo sva područja Istre. "Iz Pazinščine", *NS*, V, 15 (1. VIII. 1874.), 58; "Raspis natječajah", *NS*, VIII, 3 (1. II. 1877.), 12; Strčić, "Hrvatski narodni preporoditelj i ban dr. Matko Laginja", 13; isti, "Okolo osnivanja »Bratovštine hrvatskih ljudi u Istri« – prve hrvatske organizacije u pokrajini Istri s Kvarnerskim otocima (Kastav, 1874.)", *Zbornik Kastavštine*, 7, 1999., 99-104; Šetić, *O povezanosti Istre*, 66.

82 "Iz Istre", *NS*, V, 23 (1. XII. 1871.), 94.

83 "Presvjetli biskup Juraj Dobrila", *NS*, VI, 20 (16. X. 1875.), 80.

84 Jakovljević, *Iz prošlosti hrvatskog školstva u Istri*, 14-15.

jinski školski propisi inzistirali su na učiteljskim konferencijama koje su bile službeni oblik stručnoga usavršavanja učitelja. Prve su takve konferencije organizirane 1872. u kotarskim središtima, a od 1873. organiziraju se i izvan kotarskoga središta, u mjestima koja su prometno bila najpogodnija. Bile su organizirane jednodnevno ili dvodnevno s predsjedavajućim kotarskim školskim nadzornikom, koji je uobičajeno iznosio izvješće o stanju u školstvu. Na kotarskoj je konferenciji bilo obavezno prisustvovanje svih kotarskih učitelja, a pojedini bi učitelji iznosili svoja izlaganja po dužnosti kotarskoga nadzornika ili ako su se sami prijavljivali. Sama je tema bila ograničena školsko-pedagoškim radom, a među izlagačima se često stvarao natjecateljski duh. Uz kotarske konferencije, postojale su i pokrajinske konferencije koje su organizirane svake šeste godine te su trajale dva dana. Na njima su sudjelovali svi kotarski nadzornici i učiteljski izaslanici iz svih pokrajinskih kotara. Njima je predsjedavao pokrajinski školski nadzornik koji je svojim izlaganjem obavještavao prisutne o stanju u školstvu. U 19. st. su organizirane tri pokrajinske učiteljske konferencije – u Kopru 1875. i 1884. te u Gorici 1894. godine.⁸⁵

Jedna od prvih skupština istarskih učitelja bila je održana u Pazinu 25. svibnja 1871. godine. Prema listu *L'Osservatore triestino*, bila su otvorena mnoga problematična pitanja te se o njima raspravljalo. *Naša sloga* je pridodala kako se jedno od glavnih pitanja uopće nije spominjalo, a to je uvođenje hrvatskoga jezika u škole.⁸⁶ Tek se krajem 1870-ih počeo spominjati problem što učitelji u Istri nisu imali niti jedan stručni časopis na hrvatskom jeziku kojim bi se mogli dodatno usavršavati i nakon što su završili svoje obrazovanje. Zato je *Naša sloga* preporučala učiteljima pretplatu na stručne časopise *Napredak* i *Hrvatski list* koji su izlazili u Zagrebu.⁸⁷ Hrvatski su učitelji na istarskom području osim djelovanja u školama često dolazili u dodir i sa svećenstvom pa su zajedničkim snagama nalazili nove pretplatnike za *Našu slogu* u istarskom hrvatskom puku, ali i kupce raznih književnih naslova koje su izdavali Društvo sv. Jeronima i Matica hrvatska. Prikupljenim su novcem često pomagali rad *Naše sloge* ili Bratovščine hrvatskih ljudi u Istri.⁸⁸

85 Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 37-42.

86 "Učiteljska skupščina", *NS*, II, 12 (16. VI. 1871.), 51; Nevio Šetić je u knjizi *O povezanosti Istre s drugim hrvatskim krajevima – Naša sloga 1870.-1915.* (252-253) objavio poziv na prvu Hrvatsku učiteljsku skupštinu 1. kolovoza 1871. u Zagrebu s naglaskom na problemima koji su se trebali raspraviti – svrha i ustroj pučkih škola, prava i dužnosti učitelja itd. Istaknuo je važnost *Naše sloge* u iznošenju problematike istarskoga školstva te u poticanju povezivanja istarskih i hrvatskih prosvjetnih krugova.

87 "Iz iztočne Istre", *NS*, IX, 23 (1. XII. 1878.), 91-92.

88 Šetić, *Staleška društva i časopisi*, 36.

Zaključna razmatranja

Problematika istarskoga školstva je vrlo kompleksan problem o kojem se relativno malo pisalo, pogotovo o 19. stoljeću. U naslovu je s razlogom postavljena odrednica “na stranicama *Naše sloge*” jer je ona samo jedan segment u sagledavanju ove problematike, a daljnja će istraživanja dovesti do cjelovitije slike. Dobra je strana što je Austrija već krajem 1860-ih počela sustavno zakonski uređivati cjelokupno školstvo, što je prvenstveno rezultiralo izdavanjem Zakona o školama kao logičnoga slijeda teritorijalno-političkoga sređivanja države. U Istri je na tom planu bila poražavajuća slika na terenu, o čemu je *Naša sloga* konstantno izvještavala na svojim stranicama. Neizostavno je napomenuti da je razdoblje od 1870. do 1880. u velikoj mjeri obilježeno političkom borbom talijanskoga iredentizma i hrvatsko-slovenskoga narodnog preporoda u pitanju školstva, u kojem se vidjela prilika za političkom prevlašću. Samim time ne čudi kako se baš na ovom polju događaju tolika previranja, s tim da je to ipak razdoblje mladosti organiziranoga školstva.

Cjelokupna problematika školstva praćena u *Našoj slozi* može se podijeliti na nekoliko cjelina: zakonsko uređenje, političku borbu, financijske probleme, ovlasti i zadaće odgovornih osoba te organizacijske probleme školstva. Početnih godina razdoblja od 1870. do 1880. austrijska je vlada donijela zakone koji su doveli do nove organizacije, kako države tako i školstva. To je zakonsko uređenje dovelo do raznih problema, kao što je nepoznavanje ili nepoštivanje zakonskih odredaba. Političku borbu Talijana, Hrvata i Slovenaca u Istri koja se prenosila na područje školstva u ovom je razdoblju karakterizirala borba iredentizma i narodnoga preporoda. Financijske je prilike u školstvu toga doba obilježila česta nestašica novca i pomaganje od strane raznih dobrotvornih grupacija ili same austrijske vlasti. Ovlasti i zadaće ljudi odgovornih za školstvo bile su dosta dobro zakonski određene, ali *Naša sloga* je često ukazivala na njihovu inertnost. Organizacijski problemi nerijetko su bili rezultat političkih borbi ili pokušaj da se zadrži situacija koja je odgovarala jednoj od strana.

Iako urednici i novinari nisu bili profesionalci, imali su velik entuzijizam u pisanju i radu. Veliku je ulogu u uređivanju odigrao Matko Bastian i pod njegovim je utjecajem *Naša sloga* objavljivala velik broj članaka o školstvu. Primarna je zadaća lista bila približiti vijesti što većem broju Hrvata, nacionalno ih probuditi i spremati za društveno-političku borbu. Samim

time su članci bili često politički i borbena obojani te negativistički nastrojani prema “nepravdi” koja se nanosila Hrvatima i Slovencima. Ujedno su ti članci često bili “oružje” kojim se borilo za realizaciju zakonski stečenih prava te slabljenje suprotne, talijanske strane. Sve ovo pokazuje kako se politička borba u drugoj polovici 19. st. odražavala u raznim aspektima društvenoga života.

Sažetak

Članak se bavi problematikom hrvatskoga školstva u Istri od 1870. do 1880. koristeći list na hrvatskom jeziku *Našu slogu* kao izvor informacija. Prvenstvena je ideja bila pomoću *Naše sloge* iznijeti pregled jedne strane problematike koja je svom silinom okupirala svakodnevnicu zrelog 19. stoljeća. *Naša sloga* je prvi istarski list pisan hrvatskim jezikom, koji je pratio istarsku svakodnevnicu te je kao takav branio hrvatska prava. Članak je podijeljen u tri cjeline.

“Zakonsko uređenje školstva” iznosi probleme donošenja zakona u Carevinskom vijeću i Istarskom pokrajinskom saboru, gdje je vidljiv društveno-politički sukob među narodima koji žive u Istri. Česti su primjeri kako se kroz djelovanje obrazovnih institucija vodila borba za uvođenje jezika. U istom je poglavlju predstavljena nova organizacija obrazovnih institucija te se prati njihov rad kroz zakonsko uređenje i djelovanje.

U poglavlju o djelovanju Dinka Vitezića u Carevinskom vijeću uočava se nesrazmjer u zastupljenosti istarskih naroda. Sam Vitezić vodio je borbu za poboljšanje hrvatsko-slovenskoga školstva. Svojom je aktivnom ulogom upoznao Carevinsko vijeće i austrijsku vladu s problemima istarskoga obrazovnog sustava. Najvažniji su problemi bili financijske i zakonodavno-organizacijske prirode. U svom se radu koristio svim zakonskim sredstvima, među kojima je najčešće rabio interpelacije i memorijale.

Poglavlje o problemima škola, učitelja i učenika je najkompleksnije. Tu se javljaju problemi zakonske, organizacijske, političke te društvene prirode. Početkom 1870-ih izrazito je prisutno nepoznavanje zakonskih osnova obrazovnog sustava na svim društvenim razinama. Zatim se javlja borba za uvođenjem hrvatskoga i slovenskoga jezika u škole, otvaranje/zatvaranje te (ne)upravljanje školama. Tih je godina na sceni vladala snažna borba talijanskoga iredentizma i hrvatskoga narodnog preporoda. Istovremeno, neminovno dolazi do opadanja interesa za neka zanimanja, primjerice za svećenički poziv.

Il problema dell'istruzione croata in Istria nelle pagine di *Naša sloga* (1870 – 1880)

Riassunto

L'articolo tratta il problema dell'istruzione croata in Istria nel periodo dal 1870 al 1880 ricorrendo alla rivista in lingua croata *Naša sloga* come fonte di informazioni.

L'idea principale era di offrire, con il sussidio di *Naša sloga*, una considerazione su parte del problema che con massimo vigore ha occupato la vita quotidiana del maturo XIX secolo. *Naša sloga* è la prima rivista croata e in lingua croata in Istria che seguiva la vita quotidiana istriana e perciò ha voluto difendere i diritti croati. L'articolo è suddiviso in tre unità.

Il "Regolamento legale sull'istruzione" espone i problemi dell'emanazione delle leggi da parte del Consiglio imperiale e della Dieta provinciale istriana, da cui è visibile il conflitto politico-sociale tra le popolazioni che vivevano in Istria. Sono frequenti gli esempi di attività attraverso le quali le istituzioni formative combattevano per l'introduzione della loro lingua. Nello stesso capitolo è presentata la nuova organizzazione delle istituzioni formative e viene seguito il loro operato attraverso la regolamentazione legale e l'attività.

Nel capitolo sull'opera di Dinko Vitezić nell'ambito del Consiglio imperiale, è evidente il dislivello nella rappresentanza delle popolazioni istriane. Vitezić stesso ha combattuto per il miglioramento dell'istruzione croato-slovena. Con il suo ruolo attivo ha indicato al Consiglio imperiale e al governo austriaco i problemi del sistema istruttivo istriano. I problemi più importanti erano di natura finanziaria e organizzativo-legale. Nel proprio lavoro si è avvalso di tutti i mezzi legali, di cui i più frequenti furono l'interpellanza e i memoriali.

Il capitolo sui problemi delle scuole, degli insegnanti e degli alunni è il più complesso. Qui traspaiono problemi di natura legale, organizzativa, politica e sociale. All'inizio degli anni 1870 è sensibilmente presente l'ignoranza delle basi legali del sistema istruttivo a tutti i livelli sociali. Dopo di che appaiono la lotta per l'introduzione della lingua croata e slovena nelle scuole, l'apertura/chiusura e la (non)gestione delle scuole. In quegli anni perseverava una forte lotta tra l'irredentismo italiano e il rinascimento popolare croato. Allo stesso tempo, diminuisce inevitabilmente l'interesse verso alcuni impieghi, come ad esempio verso la vocazione sacerdotale.

The issue of Croatian education in Istria in *Naša Sloga* (1870 – 1880)

Summary

The article deals with school system problems in Istria in the period 1870 – 1880 using the paper in Croatian *Naša Sloga* as the source of information. The first idea was to present the perception of one side of the problems taking up intensively everyday life of one of the most important decades of 19th century for Istria. *Naša Sloga* was the first Istrian-Croatian paper written in Croatian to follow the Istrian everyday life and to defend the Croatian rights. The mentioned article was divided into three units.

In the chapter about the school legal system, the problems of passing laws in the Imperial Council and Istrian parliament were outlined. The legal system itself revealed the social-political clash of the nations present in Istria. There were often examples of introduction of language through educational institutions. In the same chapter, a new organization of educational institutions was presented and their activities were followed through the legal system.

In the chapter about Dinko Vitezić and his work in the Imperial Council, the disparity of the Istrian nations present in the Council was noticeable. Vitezić himself was striving to improve the Istrian-Slovenian school system. While performing an active role in the Council, he informed it and the Austrian government about the problems of the Istrian education system. Some of the most important problems were of financial or legal-organizational nature. In his work he used all the possible legal means, most often legal documents called 'memorijali' and 'interpelacije'.

The chapter about the problems of schools, teachers and pupils was the most complex. Legal, organizational, political and social problems of the school system were presented in it. At the beginning of the 1870s, all social levels were quite ignorant of the school system legal issues. Later, there were efforts to introduce Croatian and Slovenian languages to schools, opening/closing and non/management of schools. Those years, on the social-political scene, there was a strong conflict between Italian irredentism and national revival resulting in a decline of interest for some jobs like entering priesthood.

